

László – Móríc Zsigmond egymással összefüggő értékelése előtt már Juhász Géza is kiemelte Hankiss Jánossal közösen írt francia nyelvű irodalomtörténetében (*Littérature Hongroise*, Paris, 1930.). Kuthy Lajos leírása a tiszai árvízről nem a *Magvető* újdonsága, benne van a Beöthy-féle iskolai irodalomtörténetben. Az *Életem regényének* az a (vitatható) gondolata, hogy az igazi forradalmárok a deklasszáltak közül kerülnek ki, már Illyés Gyula *Petőfi*-könyvében is előfordul.

Hiányzik az egész könyvből, főképp az összefoglalásból annak a nyílt kimondása, amit voltaképp az egyes Móríc-írásokhoz fűzött kritikái megjegyzések is bizonyítanak. Ti., hogy Móríc kritikai érzéke nem volt egészen szilárd, hogy könnyen hajlott ke-

vessé méltók magasztalására, középtehetségek túlbecsülésére. Hogy egyes túlzó értékelései mélyén némi kis nacionalizmus lappang. Hogy fölfedezései (*Élektra*, *Elvesztett alkotmány*) az irodalomtörténetírás beavatottjai számára nem mindig voltak igazi felfedezések. Végül hiányzik egy egész fejezet, amely Móríc tanulmányírói stílusának fejlődését, szépirói stílusával való összevetését tartalmazta volna. Vargha Kálmán könyve csak az eszmei mondanivaló szempontjából vizsgálja Móríc és az irodalom viszonyát, de ebből a szempontból egészében teljes, kiváló munka. Mellőzhetetlen forrása ezentúl minden Móríc Zsigmonddal foglalkozó irodalomtörténetírónak.

Kardos Pál

KOMJÁT ALADÁR VÁLOGATOTT MŰVEI

A bevezető tanulmányt írta: Király István. Sajtó alá rendezte és a jegyzeteket írta: Komját Irén. Bp. 1962. Szépirodalmi K. 401 l. (Magyar Klasszikusok)

A magyar szocialista irodalom klasszikusának életművéből – melyet csak a legutóbbi években méltányolt érdemben irodalomtörténetírásunk – ből válogatást közöl az egy évtizede indult és jelentős szerepet betöltött sorozat egyik utolsó kötete. XX. századi forradalmi hagyományaink tiszteletre méltó megbecsülését jelenti ez, akkor is, ha az első magyar kommunista költő igazi felfedezését az 1957-ben kiadott (és mindmáig legteljesebb) *Össze gyűjtött Művek* már meghozta s ha az új összeállítás, mely – elsősorban Waldapfel József alapos feltáró munkája nyomán – néhány eddig ismeretlen vers és töredék közzétételével meg is örvendezteti az olvasót, lényegében nem módosítja, legfeljebb kissé tovább árnyalja a költőről korábban kialakult képet.

Komját Aladár életművének jelentőségéről és értékéről ma már nincsen vita: ha megkésve is, de kialakult irodalomtörténeti helye. Ugyanezt azonban nem lehet elmondani a pályaképet kommentáló tanulmányokról: úgy látszik, maradtak nyitott kérdések az egyes periódusok jellegének és szerepének megítélésében. De talán ma még nem is lehet másként. Komját Aladár a tizes évek elejétől a harmincas évek közepéig alkotott, abban a negyedszázadban, melyben az avantgardizmus indult, kibontakozott és felbomlott; ha tehát megoldatlan vagy meg nem válaszolt problémák akadnak életművének interpretálásában, akkor azok elsősorban a hazai irodalomtörténetírás avantgardizmus-sal kapcsolatos és tagadhatatlanul meglevő elvi bizonytalanságának következtében je-

lentkeznek. A most kiadott válogatás bevezető tanulmányából és szerkesztéséből egyaránt azt a következtetést lehet levonni, hogy a magyar szocialista irodalom történetének első évtizedeit semmiképpen sem lehet tisztán áttekinteni addig, amíg az „izmusok” ideológiai és esztétikai vonatkozásait nem tisztáztuk.

A kötet változtatás nélkül közli *Király István* lendületes és álláspontját e kérdésben karakterisztikus képviselő tanulmányát, mely annak idején már a *Társadalmi Szemlé*-ben (1960. 3. sz.) és a *Tanulmányok a magyar szocialista irodalom történetéből* c. kötetben (Bp. Akadémiai Kiadó, 1962.) is megjelent. E tanulmány jelentős érdeme, hogy Komját töretlen eszmei-érzelmi hűségét hangsúlyozza a forradalom ügye iránt s – igen helyesen – elválaszthatatlan egységben szándékozik tárgyalni a költőt és a kommunista forradalmárt. Ha ez mégsem sikerül, annak elsősorban a fent jelzett nehézségek az okai: az életmű azért nem mutatkozik meg teljes nagyságában és összetettségében, mert az avantgardizmus (és az azt közvetlenül megelőző periódus) értékelésében nem mindig sikerül a marxista álláspontot érvényre juttatni. Komját Aladár *irodalmi* életművét csak akkor lehet megérteni igazán, ha azokkal a korabeli *irodalmi* áramlatokkal összefüggésben tárgyaljuk, melyek az adott társadalmi viszonyok között jelentkeztek, léteztek és hatottak. Az a módszer azonban, mely – teljesen jószándékúan, de kiemeli a költőt abból az irodalmi közegeből, amiben alkotott s csupán a társadalmi, valamint az

egyéni jellegzetességek vizsgálatára szorítkozik, kihagyja a költői mű alakulása szempontjából oly jelentős harmadik tényezőt. Ebből kifolyólag olyan következtetések születnek, melyek nem mindig képesek Komját realisan megített művészi útjának elemzésére.

Már Komját első költői periódusát tárgyalva jelentkezik ennek a módszernek a buktatói. Az 1909 és 1914 közötti versekről szólva nehezen lehet bizonyítani azt, hogy „más jellegű a fiatal Komját pesszimizmusa, mint a dekadenseké”, ha csak annyit sikerül ennek alátámasztására felhozni, hogy hiszen ő „rosszul érezte magát a céltalanság, a reménytelenség fojtó világában, nem volt hajlandó elveszni benne, kinlódott miatta” s hogy „iróniával tudta nézni *meddő* melabúját, groteszk és gúnyos képekkel bontotta meg a bánat elringató, egyhangú nyugalomát” (10. l.). (Kiemelések mindenütt tőlem. Sz. Gy.) Nincs bizonyíték arra, hogy ebben az időben „nem általában a valóságban, hanem csak a körülötte levő kicsinyes, szennyes világban érezte hazátlannak magát” (11. l.), hiszen első versei éppen azt mutatják, hogy a korabeli társadalom elviselhetetlenségének érzete növekedett nála kozmikus s ez lett avantgardista periódusában is egyik jellemzője. Ez a gyakorlat egyébként az európai irodalomban meglehetősen általános: a világ értelmetlenségének, változathatatlanóságának schopenhaueri tétele nyomán a „humor” és a „groteszk” megjelenése szinte az egész századelőre jellemző. Éppen ez az ideges nyugtalanság és az egyetemes pusztulás képze té fölött érzett elkeseredés vitt annyi művészt az avantgardizmusba (nálunk Kassák mellé: a fiatal vasmunkás ezekben az években – 1909–1914 között – ugyanolyan lemondó, bágyadt és rimes verseket ír, mint Komját); az értelmes és eredményes aktivitás illúzióját találták benne. A költő, aki az *Epitáfiumban* mint a „halál borzas író-deákja”, az *Eszegecs szívemben* pedig mint „fájdalom-pára a lét üvegén” mutatkozik be, még expresszionista szabadverseiben is a „vakon forgó” anyagról beszél eleinte (*Siratás*); Szomoryról szóló kritikájában pedig a kozmopolititás mellett nyilatkozik.

Hasonlóképpen bonyolultabb és ellentmondásosabb az avantgardizmusban töltött időszak is. Király István az adott történelmi-művészi viszonyokat hagyja figyelmen kívül, amikor szinte „felmenti” Komját, aki ugyan „a modern ízmusok” hívének vallotta magát” 1915–1917 között (12. l.), de mégis, „a lázadó igényesség *kényszerű-keletlen* állomása volt nála az átmeneti eggyéforrás a művészi avantgarddal”; holott Kassák folyóiratának egyik legaktívabb tagja volt. A szerző szerint viszont ha Komját „ember tudott maradni az emberek között”, azt kizárólag azért tehetette, mert „nem annyira az

avantgardizmus programpontjait vette komolyan, sokkalta inkább lázadó indulatait” (14. l.) Időtlen, az adott viszonyok és tények konkrétumait mellőző szempont alapján valóban csak olyan magyarázattal lehet szolgálni, hogy nála „az érzés volt előbb kész, az irodalmi irány csak keretet adott”, hiszen ez önmagában még nem fejt meg azt a jelenséget, hogy miért pont éppen az avantgardizmus adott keretet. (15. l.) A tanulmány ezért nem tud feleletet adni arra az „ellentmondásra” sem, mely 1918–1923 között megmutatkozik: hiszen itt már kommunista az, aki „a formabontás absztrakcióit nem hagyja ekkor még maradéktalanul maga mögött”. Legfeljebb el kell fogadnunk történeti elemzés helyett azt a magyarázatot, mely – formálisan kettéválasztva két összefüggő dolgot – kijelenti, hogy „a mű s a világnézet némileg feleselt itt még” (17. l.). Nem hiszünk azt sem, hogy a későbbi időszakban viszont „a realista kifejezőmód” lett volna „Komját számára a legfőbb költői parancs” (22. l.) a valóság hű tükrözésének parancsa helyett, s azt sem látjuk művekkel bizonyítottan, hogy a magyar szocialista realizmus egyes-egyedül „a huszas éveket *emigráns* kommunista irodalmatörténeti szemléletének kulcsmondatát a 25. lapon találjuk s ez magyarázattal szolgálhat a megközelítés elvi kiindulópontjára vonatkozólag. Az eddigi fejtegetéseket mintegy összefoglalva ugyanis ezt olvashatjuk: „Nem az expresszionizmus, nem a neue Sachlichkeit s nem is a RAPP szabályai értetik meg Komját ekkori költői stílusát. A megélt valóság *keresett itt formát.*”

Nyitva hagyja a tanulmány Komját Aladár jelentőségének kérdését is. Szerinte ez abban áll, hogy „nemcsak az első magyar kommunista költő volt, hanem egyben irodalmi újító s úttörő is: kiküzdötte a szocialista realizmus *ábrázoló módszerét.*” De hogy ez a módszer (melyről nem tudni: egyetlen-e, univerzális-e) mit is jelent, miben áll, arról csupán annyit mond: Komját „maradéktalanul meghódította a szocialista realizmus ábrázoló módszerét. *Mert* a szocialista realizmushoz elválaszthatatlanul *hozzátartozik*, hogy mélyen átélve a valóságot, egy új-fajta embereszményt fogalmaz meg és tudatosít, s távlatot tár vele a jövő felé.” (32. l.) Mindez azonban nem a módszer kérdése. Ennek megvitatása viszont – akárcsak az a probléma, melyet a „tükrözés” lenini kifejezésének „megélésével” való felcserélése vet fel – már túlnőne e kritika keretein.

A kötet élén olvasható *Komját Irén* emlékezése is a költő életéről. Szép és meghatott írása lényegében megegyezik az 1957-es kiadásban megjelent bevezetéssel. Annyit kifogásolnánk csupán benne, hogy – akárcsak

a bevezető tanulmányban – itt sem történik említés Komját sajátos „proletkult-kiáltványáról” s ily módon az *Egység* elméleti platformjának legfőbb jellegzetességéről nem kapunk képet.

A versek válogatásában némileg a bevezető tanulmány szemléletének nyomait lehet felfedezni: a tipikusan pesszimista versek közül több hiányzik (*Epitáfium, Sírátás*), mint ahogy több karakterisztikus avantgardista alkotás is kimaradt (*Piac közepén, Utca!*). Vitatható néhány vers datálása és korszakolása is. A verseket (a tartalomjegyzékkel ellentétben) nem választja el az *Életre köszöntő* előtt új fejezetet jelző évszám; de vitatható a tartalomjegyzék periodizációja is. 1920-at nem lehet merev választóvonalként felfogni; a történelmi forduló 1919 augusztu-

sának elején következett be. A Tanácsköztársaság bukása után írott verseknek (*Hitvalló dac, Legjobbak sorsa*) nem szabad külön, kerülniök az emigrációban születettéktől. (Az 1957-es kiadásban egyébként mindkettő még mint 1920-as vers szerepelt.) Az sem indokolt, hogy a kötet záróverseként *A nemzetközi brigád indulója* kerül az *Öröm helyére*; az *Összegyűjtött Művekben* – helyesen – Komját legutolsó verse zárta be a kötetet.

A korábbi összeállításokkal szemben végre válogatást kapunk Komját Aladár műfordításából is és némileg bővült publicisztikájának bemutatásáig. Az összeállítás végén példászerű jegyzetanyag és – Hegedűs Éva, valamint *Vámos Éva* jóvoltából – részletes bibliográfia található.

Szabó György

*

A magyar stilsztika útja. Sajtó alá rendezte, a lexikont és a bibliográfiát összeállította: Szathmári István. Bp. 1961. Gondolat K. XVI, 701 l.

De strygis, *quae non sunt*... Szathmári István kötetét nagy várakozással és némi aggodalommal vettük a kezünkbe. Várakozásunkban nem csalódtunk, de a mű elolvasása arról győzött meg, hogy aggodalmunk sem volt alaptalan. A magyar stilsztikának voltak úttörői – közülük pl. Verseyhyt egészen új megvilágításban látjuk a kötetben közölt szemelvények alapján –, de talán egészen a századfordulóig csak úttörői voltak: *útja* nem. Szinte a legújabb időkig épp az a folytonosság, eredményt eredményre építő rend hiányzik belőle, amely úttá tehetné a történetét. Művelőit időben, térben, műveltségben, érdeklődésben, fölfogásban világok választják el egymástól, mindegyik magános gondolkodó, legföljebb idegen példákön buzduló „magántudós”, kutatásaik eredményét csak mi rendezhetjük egységessé.

Szathmári István bevezető tanulmánya szerint a kötet célja az, „hogy egyfelől bemutassa a mai magyar stilsztika előzményeit, hagyományait, másfelől összegezze az eddigi eredményeket, és végül – ezek alapján – perspektívát és segítséget adjon a további kutatások számára” (VI.). A kötet ily módon három világosan elkülönülő részre oszlik. Az elsőben Sylvester János, Geleji Katona István, Verseyhy Ferenc, Szvorényi József, Kulcsár Endre, Kulcsár Gyula és Zlinszky Aladár stilsztikai vonatkozású írásaiból kapunk szemelvényeket, illetve a legutóbbtól terjedelmes teljes műveket. A második részben a stiluskutatás legújabb eredményeit „A stilsztikai fogalmak lexikoná”-ban rögzíti a szerző. Végül a harmadikban

bibliográfiát ad (fogalmak és írók szerint) „a további kutatások” megkönnyítése érdekében.

A *Bevezetés* ismerteti a szemelvény-anyag kiválasztásának szempontjait. A régebbi szerzőktől olyan szemelvényeket közöl a kötet, „amelyek a fejlődés egyes láncszemeit mutatják”, az újabaktól pedig olyan tanulmányokat, amelyek „a modern stilsztika felé” mutatnak. Sajnálkozva említi a szerkesztő a keresztező megfontolásokat: elsősorban azt, hogy Révai, Kazinczy, Négyesy idevágó munkáiból a kiadó önálló szemelvény-gyűjteményt akar publikálni, így azok a kötetből teljesen kimaradtak.

Az olvasóban óhatatlanul fölmerül a kétély: nem lett volna-e szerencsésebb az itt szereplő szemelvény-anyagot a lexikontól és a bibliográfiától elválasztva inkább a tervezett Révai – Kazinczy – Négyesy-gyűjteménnyel foglalni egy kötetbe. A múltrol egy-ségesebb képet alkothattunk volna úgy, s nem lett volna olyan feltűnő, hogy a jelen tudományos álláspontokat rögzítő lexikon nagyon-nagyon ritkán merít épp az idézett szerzők műveiből, s csaknem teljes egészében azoknak a modern stiluskutatóknak eredményeire épít, akiknek írásaiból (érthető módon) a kötetben szemelvényt nem kapunk, csak nevükkel, írásaik címével találkozunk a bibliográfiában.

A kötet legproblematisabb harmada az első, címadó rész. A helyesen kitzított elvek következetes alkalmazása, határozottabb szerkesztői munka ezt a részt sokkal értékesebbé tehetné volna. Így is sokat tanultunk belőle. De a szerkesztő nem bánik eléggé mérésen és céltudatosan az anyagával. A „régebbiektől” inkább izelítőt ad, a kellenél kevesebbet, de olykor mégis szükségtelent is. Verseyhytől pl. sokkal többet szeretnénk,